

EI DESENVOLUPAMENT DEMOGRAFIC i les FLUCTUACIONS dels PREUS del BLAT a GIRONA. 1856 - 1900

Jaume Portella i Comas
i
Ramon Alberch i Fugueras

Les recerques i els programes d'investigació que darrerament s'han publicat sobre l'estat de l'agricultura espanyola als segles XVIII, XIX i XX, ens han suggerit la possibilitat de fer-hi una petita aportació —una mena de treball de base— amb l'estudi dels preus del blat a la ciutat de Girona, del qual ara fem conèixer els primers resultats. Com que el pa era l'element fonamental de l'alimentació dels espanyols (1) i els cereals —en conseqüència— la producció més important de l'agricultura, ens poden ajudar a inferir l'evolució d'aquest sector clau de l'economia peninsular. D'altra banda, essent ben palesa l'estreta interdependència entre població i economia, creiem oportú d'integrar-hi una primera anàlisi de la demografia gironina.

LES FONTS

I. Demogràfiques

Per tal de reconstruir el moviment vegetatiu de la població de la ciutat de Girona a la segona meitat del segle XIX comptem amb tres tipus de fonts: les publicades per l'Institut d'Estadística, les del Registre Civil i les dels Arxius Parroquials. A més a més, disposem també de la sèrie d'articles que Josep PASCUAL i PRATS i Joaquim BOTET i SISÓ publicaren a la *Revista de Gerona*, amb les dades dels naixements, óbits i matrimonis dels anys 1878-1882 (2).

Les primeres fonts només donen el moviment natural de població pel decenni 1861-1870, pels anys 1878-1884 i —aïlladament— pel 1900 (3). Quant als Censos de Població, comptem amb els dels anys 1857, 1860, 1877, 1887, 1897,

(1) Cfr. els testimonis que aporten Pierre CO-NARD i Albert LOVETT a «Problèmes de l'évaluation du coût de la vie en Espagne. I. Le prix du pain depuis le milieu du XIXe siècle: une source nouvelle», *Mélanges de la Casa de Velázquez*, V, 1969, pp. 41-441; també Josep FONTANA, «Formación del mercado nacional y toma de conciencia de la burguesía» a *Cambio económico y actitudes políticas en la España del siglo XIX*. Edit. Ariel, Barcelona, 1973, p. 21, i Gonzalo ANES, *Las crisis agrarias en la España Moderna*, Taurus, Madrid, 1970, p. 203. Unicament a Galícia el blat no era u narticle de consum popular, perquè es comptava amb una producció regional molt escassa. Cfr. Jaime GARCIA LOMBARDEO, *La agricultura y el estancamiento económico de Galicia, en la España del Antiguo Régimen*, p. 78, Madrid, 1973.

(2) J. BOTET i SISÓ, J. PASCUAL i PRATS, *Demografía. Gerona*, 1879, 1880, 1881 i 1882, publicats respectivament als Vols. IV (1880); IV (1882) i VII (1883).

(3) *Movimiento de la población de España en el decenio de 1861 a 1870*, Madrid, 1877; *Reseña Geográfica y estadística de España*, Madrid, 1888; *Movimiento de la población de España en 1900*, 1.ª Parte, Madrid, 1901.

1900 i 1910 (4); gairebé tots (5) ens subministren les dades amb la suficient varietat i precisió com per permetre'ns portar a terme els càlculs demogràfics imprescindibles per tal de posar en relleu la composició de la població gironina.

Al Registre Civil —a diferència dels Arxius Parroquials— no tan sols s'inscrivien els gironins, sinó també les persones de l'Hospici, Hospital Civil i Hospital Militar. Per això BOTET i PASCUAL separaven les dades referents a la ciutat i les de «las casas de beneficencia, en las cuales se albergan individuos procedentes de distintos puntos de dentro y fuera de la provincia» (6). Per exemple, l'any 1880, del total de 634 morts, 324 són residents i la resta pertanyien a les Cases de Beneficència. Així doncs, hem d'acceptar que les defuncions dels residents a Girona significaven aproximadament la meitat de les que ens subministra el Registre Civil. Aquesta puntualització només afecta els morts, ja que a l'Hospital i a l'Hospici poques vegades es produïen naixements i casaments. Per altra part, en escollir uns anys per mostra a les parròquies de Sant Feliu i la Catedral —que abastaven força més de la meitat de la població de Girona— hi trobem 191 i 185 morts a 1888 i 1896, respectivament, quan al Registre Civil aquells mateixos anys sumen 574 i 678. Amb aquest estol de xifres creiem demostrar que les defuncions anotades al Registre Civil doblen gairebé les corresponents a Girona-ciutat.

Les dades dels Arxius Parroquials són utilitzables parcialment (7), ja que la Parròquia del Mercadal només conserva els llibres de naixements a partir de l'any 1876 i els llibres de defuncions desapareixeren durant l'última guerra.

(4) Ens cal remarcar la creixent disparitat d'objectius demogràfics que es proposaren els successius censos de població. Així, per exemple, es prescindí de l'estructura per edats en els censos de 1860 i 1897 i en els altres s'hi troben canvis que ens impedeixen fer-ne les comparacions oportunes.

(5) El cens del 1897 no va arribar a publicar-se «in extenso», però sembla que s'aprofitaren les seves dades per confeccionar el de l'any 1900, amb el qual s'inicià la norma de realitzar els censos en els anys acabats amb zero. Cfr. Amando MELON, «Los censos de población en España (1857-1940)» a **Estudios Geográficos**, núm. 43, any 1951, pp. 203-281.

(6) Cfr. **Demografía Gerona. Año 1882**. Vol. VII (1883), p. 230.

(7) Malgrat tot, faciliten una aproximació al moviment de la població gironina, ja que els Arxius Parroquials de Sant Feliu i la Catedral conserven gairebé intactes els registres del segle XIX gironí. Cfr. J. NADAL i FARRERAS, J. BUSQUETS i DALMAU, **Les possibilitats de la demografia històrica a les comarques gironines: inventari dels arxius parroquials de la diòcesi**. Col·lecció de Monografies de l'I.E.G., número 4, pp. 77-79.

II. Dels Preus

Sortosament hem trobat a l'Arxiu Històric Municipal gairebé totes les cotitzacions setmanals de mercat que servien per elaborar el preu mitjà provincial, tramès mensualment al Ministeri de Foment pels governadors civils i publicat a la «Gaceta de Madrid» (8). La nostra sèrie comprèn des del mes de gener de l'any 1856 fins al desembre del 1889 (9) i només ens manquen les dades corresponents als dies que no es pogué fer el mercat per causa de la pluja, del bloqueig de la ciutat pels carlins (juny del 1875), d'inundació (21 d'octubre del 1876), etc. D'altra banda, a causa de les dues modificacions nominals de la unitat monetària durant la dècada del 1860, per tal d'uniformitzar els preus hem transformat els valors expressats en Rals/Cts. (de gener del 1856 al juliol del 1865) i Escuts/Mils. per quartera (fins al dia 1 de juliol del 1871) a Ptes./Hectolitre (10). Finalment, agrupem les cotitzacions mensuals en anys agrícoles —de juliol al mes de juny de l'any següent— per diferenciar convenientment les dues fases econòmiques que engloba l'any calendari i, d'aquesta manera, recollir els efectes extrems de les collites.

EL DESENVOLUPAMENT DEMOGRAFIC DE GIRONA A LA SEGONA MEITAT DEL SEGLE XIX

Al segle XIX la població de Catalunya va passar per dues etapes de creixement clarament diferenciades: una primera que va des del 1800 al 1857 i una segona fins al 1910.

(8) Amb la circular del 6 d'octubre del 1855 el govern donà nova vigència a les instruccions del 22 de setembre del 1847, que establien el deure d'afegir els preus d'uns quants articles. Cfr. Nicolás SANCHEZ ALBORNOZ, «La integración del mercado nacional. España e Italia». a **Agricultura, comercio colonial y crecimiento económico en la España contemporánea**, Jordi NADAL i Gabriel TORTELLA (eds.). Ariel, Barcelona, 1974, pp. 164-165; id. **Los precios agrícolas durante la 2.ª mitad del s. XIX**, Servicio de Estudios del Banco de España, Madrid, 1975, pp. 5-11, i del mateix autor «La crisis de subsistencias de 1857» a **España hace un siglo: una economía dual**, Barcelona, 1968, p. 67.

(9) A.H.M.G. **Estadística. Precios de granos**, 1856 i 1857, 1858-64, 1865-70, 1871-78, 1879-86 i 1887-90.

(10) Les equivalències emprades són les següents: Una quartera = 72'32 litres i 1 pesseta = 4 rals = 0'400 escuts. Cfr. J. FERRER i GANDUXER, **Tratado completo de equivalencias**. Impremta de Ramon Inglada, Barcelona, 1891; N. SANCHEZ ALBORNOZ, **La integración del mercado...**, p. 165; id., **Los precios agrícolas durante la segunda mitad del siglo XIX**, pp. 10-13.

A la primera l'increment de població fou un fenomen generalitzat, sense diferències brusques entre les zones industrials i les agrícoles (11). De tota manera aquest creixement comença a decaure a mitjan segle XIX, moment a partir del qual el corrent immigratori que es produí vers les terres catalanes —sobretot a partir del 1880— ajudà a mantenir l'increment demogràfic global. Girona és fidel reflex de la tendència general del Principat, però amb una exageració evident dels aspectes més negatius. Així, la primera etapa de creixement ininterromput s'acompleix amb menys força que a la resta de Catalunya, per l'especial incidència de les guerres de finals del segle XVIII i principis del segle XIX.

A la segona part del segle s'aconsegueix un creixement, però gairebé imperceptible.

QUADRE NUMERO 1

TOTAL D'HABITANTS DE LA CIUTAT DE GIRONA

1787	8.014
1857	14.615
1860	14.341
1877	15.015
1887	15.497
1900	15.787
1910	17.045

(11) Jordi NADAL «Demografia catalana» a *Un segle de vida catalana*, Vol. I. Edit. Alcides. Barcelona, 1961, p. 58.

D'ara endavant, la baixa natalitat i el corrent de migracions interiors envers la ciutat de Barcelona (12) condicionen el desenvolupament demogràfic gironí. La baixa progressiva de la natalitat, a partir de l'any 1862, és conseqüència de l'arribada a l'edat de procrear de les anomenades «generacions buides» que —nascudes en el període 1832-1841— arrossegaven tot el llast deixat per la Guerra Gran i la Guerra del Francès (13).

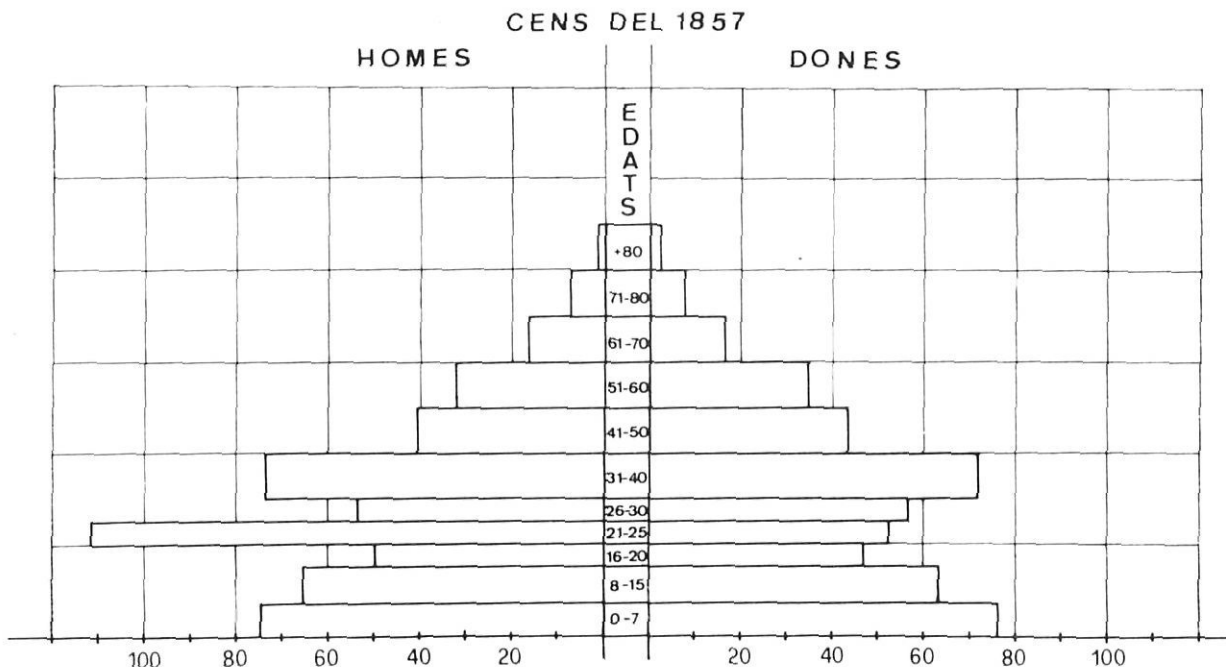
L'estructura de la població

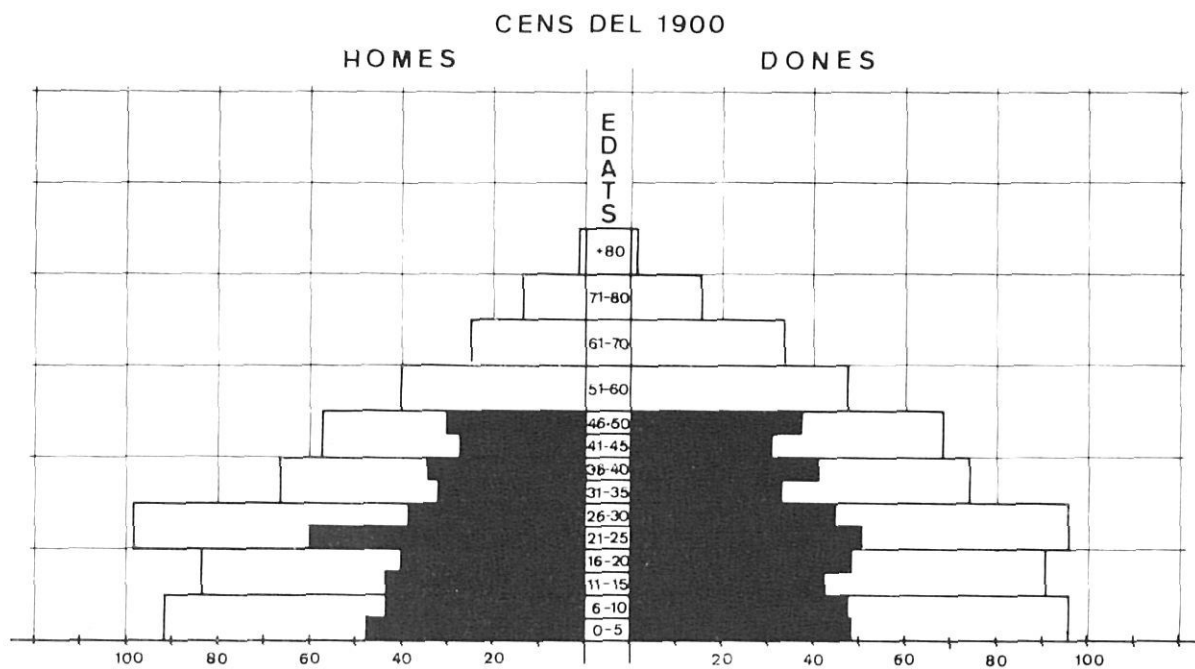
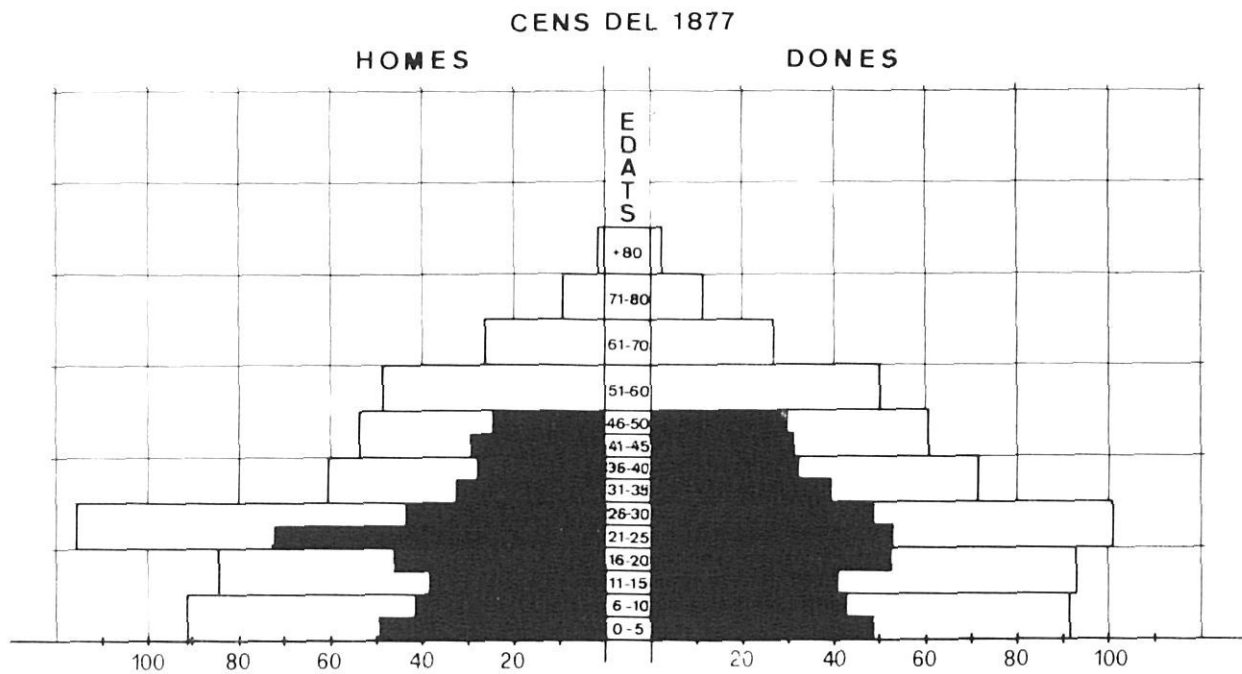
A les piràmides d'edats dels anys 1857, 1877 i 1900 (Gràfics núms. 1 i 2 i Quadre n.º 2) hi constatem, de primer, la progressiva reducció del contingent infantil i l'augment del volum d'individus majors de 50 anys. La preponderància del grup d'homes de 21 a 25 anys respon a la presència de casernes i destacaments militars de servei permanent a la ciutat.

(12) Josep IGLESIES, «El movimiento demográfico en Cataluña durante los últimos cien años». *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*, 3.ª època, núm. 680, Vol. XXXIII, p. 60.

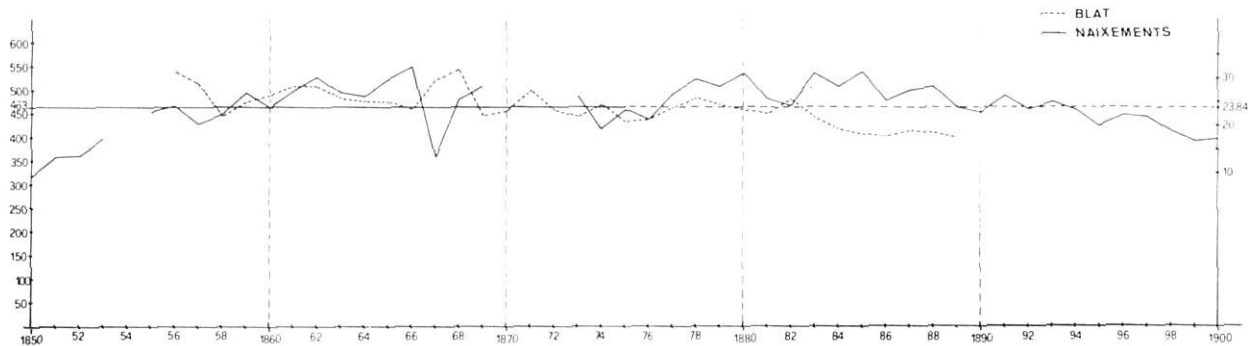
(13) Jordi NADAL, «Les grandes mortalités des années 1793 a 1812: effets a long terme sur la démographie catalane», *Problèmes de mortalité, Méthodes, sources et bibliographie en démographie historique*, Liège, 1965, p. 413.

Gràfic núm. 1

Gràfic núm. 3

Agraïm a l'amie Ramon-Maria CASTELLS i LLAVANERA l'acurada elaboració dels grafics i piràmides d'aquest treball.

QUADRE NUMERO 2

DISTRIBUCIO PER EDATS I SEXES EN ELS CENSOS DEL 1857, 1877 I 1900

Edats	1857		1877	1900	Edats	1877	1900
	Homes	Dones					
0-7	74'78	76'29	49'55	47'82	Fins a 5	48'48	48'14
8-15	65'54	63'42	41'62	43'51	6-10	42'62	47'57
			38'16	43'51	11-15	40'55	42'50
16-20	49'88	47'00	46'42	39'96	16-20	52'54	48'26
21-25	111'66	52'82	72'19	60'04	21-25	52'68	50'73
26-30	53'78	56'72	43'75	38'63	26-30	48'28	44'97
31-40	73'69	71'88	32'56	32'17	31-35	39'36	33'06
			27'97	34'33	36-40	32'36	41'23
41-50	40'91	43'38	29'03	27'04	41-45	31'10	31'03
			24'50	30'21	46-50	29'63	37'30
51-60	32'09	34'89	48'55	40'09	51-60	49'95	47'69
61-70	16'48	16'35	26'83	24'95	61-70	27'03	33'82
71-80	7'11	7'52	9'12	13'55	71-80	11'12	15'32
Més de 80	1'50	2'12	1'66	1'20	Més de 80	2'26	1'20

QUADRE NUMERO 3

TAXES DE MASCULINITAT DE GIRONA EN ELS ANYS 1857, 1877, 1900 i 1910

Edats	1857	Edats	1877	1900	1910
		Fins a 5	102'19	99'34	109'11
Fins a 7	98'02	6-10	97'65	91'47	104'75
8-15	103'34	11-15	94'08	102'38	89'22
16-20	106'11	16-20	88'33	82'80	80'73
21-25	211'39	21-25	137'04	118'35	112'92
26-30	94'81	26-30	90'62	85'91	78'31
		31-35	82'74	97'31	81'36
31-40	102'37	36-40	86'41	83'25	77'79
		41-45	93'36	87'14	91'62
41-50	94'32	46-50	82'69	80'98	79'36
51-60	91'96	51-60	97'20	84'06	68'70
61-70	100'83	61-70	99'26	73'78	85'03
71'80	94'54	71'80	82'03	88'42	82'22
Més de 80	70'96	Més de 80	73'52	100'—	57'14

Les taxes de masculinitat (Quadre núm. 3), sempre molt altes en els primers anys de vida (14), tendeixen a una reducció de llur potencial. D'altra banda a Girona s'experimenta una davallada en el grup de 16 a 20 anys que ens fa pensar tant en la possibilitat d'una emigració de gent jove, a la recerca de millors condicions de treball, com en la incidència de les «generacions buides» suara esmentades.

Finalment, si relacionem aquestes taxes amb les de nupcialitat femenina (Quadre núm. 4) comprovarem la lògica correspondència en les oscil·lacions respectives (15).

QUADRE NUMERO 4

TAXES DE MASCULINITAT I NUPCIALITAT FEMENINA

Anys	Taxes de masculinitat	Taxes de nupc. fem.
1787	120'47	50'28
1857	106'24	—
1877	93'36	—
1900	91'08	46'34
1910	85'59	44'89

Variacions demogràfiques

Al quadre núm. 5 presentem el moviment de les taxes netes de natalitat, mortalitat, nupcialitat i fecunditat del 1787 al 1910.

La trajectòria de la natalitat es distingeix per una baixa de l'índex a mesura que ens endinsem en el segle XIX. Aquest fenomen, lligat a l'arribada d'immigrants amb un coeficient de natalitat molt superior (16), preocupà en gran manera els catalans del primer quart de segle. Girona es va moure sempre a un nivell més baix

(14) La taxa de masculinitat en els naixements és normalment de l'ordre de 105, Cfr. Louis HENRY, *Demographie. Analyse et modèles*. Larousse, París 1972, p. 29. També Roland PRESSAT, *L'analyse démographique*. Presses Universitaires de France, París 1973, pp. 219-220.

(15) Jordi NADAL, *La población española (siglos XVI-XX)*. Ariel, 1973, pp. 101-102.

(16) Josep A. VANDELLOS, *La immigració a Catalunya*, Barcelona, 1935, pp. 29-30. Sobre aquesta immigració i els problemes de la baixa natalitat cal veure la introducció de Jordi NADAL al llibre de Joaquim MALUQUER i SOSTRES, *Població i societat a l'àrea catalana*. Edit. A.C., Barcelona, 1965, pp. 9-36.

que Catalunya i la resta d'Espanya (17), en bona part per l'escàs impacte del nombre d'immigrants. La baixa de la natalitat catalana, situada per Vandellós entorn del 1870 (18), sembla que a Girona es produí amb anterioritat. La mateixa tendència descendent presenten les taxes de nupcialitat i fecunditat (19).

QUADRE NUMERO 5

Anys	Natalitat	Mortalitat	Nupcialitat	Fecunditat
1787	33'44 ‰	26'40 ‰	11'20 ‰	150'90 ‰
1857	30'69 ‰	—	8'11 ‰	112'88 ‰
1860	31'95 ‰	—	7'29 ‰	—
1877	30'47 ‰	—	10'94 ‰	106'56 ‰
1887	32'99 ‰	—	7'16 ‰	—
1900	26'43 ‰	—	6'52 ‰	92'24 ‰
1910 (*)	23'99 ‰	27'92 ‰	6'68 ‰	80'46 ‰

(*) Per a l'any 1910 només hem calculat les taxes brutes.

Les epidèmies

La lluita contra les malalties epidèmiques fou una constant durant tot el segle XIX. Indiscutiblement, a la seva gradual desaparició hi contribuïren decisivament les mesures d'higiene, la bona alimentació i els avenços en la medicina que a Catalunya es van fer sensibles amb un considerable retard en relació a la resta d'Europa.

En principi aquests avenços foren molt migrants i, en general, gràcies a iniciatives de particulars i entitats privades que treballaven totalment al marge dels organismes oficials. Així doncs, no ens hem d'estranyar que els primers

(17) L'any 1787, quan Catalunya tenia un índex de natalitat de l'ordre del 42 ‰ a Girona era del 33'44 ‰. Cfr. J. NADAL. Op. Cit. p. 201. El mateix passarà al segle XIX, quan Girona es manté amb una taxa a l'entorn del 30 ‰ i la resta d'Espanya encara conserva uns índexs del 36 al 38 ‰. Cfr. N. SANCHEZ ALBORNOZ, «Crisis alimenticia y recesión demográfica» *España hace un siglo: una economía dual*, p. 121.

(18) Josep VANDELLOS, *Catalunya, poble decadent*. Biblioteca catalana d'autors independents. Barcelona, 1935, pp. 61-62. En canvi, Jordi NADAL a «La contribution des historiens catalans a l'histoire de la demographie générale», *Population*, XVI, número 1, p. 100 rectifica provisionalment la cronologia aportada per VANDELLOS, ja que basant-se en el seu estudi sobre Palamós, creu que la baixa de natalitat s'inicià del 1830 al 1840.

(19) M. LIVI BACCI, «Fertility and Nuptiality Changes in Spain from the late 18th the Early 20th Century» Part, I, *Population Studies*, Vol. XXII, número 1. Març 1968, pp. 83-102. La 2.ª part d'aquest important estudi fou publicada al mateix volum de *Population Studies*, juliol, 1968, núm. 2, pp. 211-234.

QUADRE NUMERO 6

MORTALITAT A GIRONA EN ANYS DE CRISI, 1867-68 i 1885

Causes de mort	% sobre el total		
	1867	1868	1885
Malalties infeccioses	158 (23'8)	242 (31'10)	169 (25'92)
Verola	—	78 (10'02)	2 (0'30)
Difteria	30 (4'53)	16 (2'05)	6 (0'92)
Xarampió	22 (3'32)	4 (0'51)	2 (0'30)
Diarrea, disenteria i Cólera	28 (4'22)	52 (6'68)	56 (8'58)
Tifus i febres tif.	35 (5'28)	36 (4'62)	19 (2'91)
Tuberculosis	43 (6'49)	56 (7'19)	84 (12'88)
Malalties sist. nerviós	179 (27'03)	150 (19'28)	124 (19'01)
Malalties sist. Circulat.	10 (1'51)	8 (1'02)	54 (8'28)
Malalties sist. Respir.	114 (17'22)	134 (17'22)	112 (17'17)
Malalties sist. digestiu	64 (9'66)	67 (8'61)	96 (14'72)
Altres causes	137 (20'69)	177 (22'75)	97 (14'87)
Total	662	778	652

èxits no es produïssin fins a darreries de segle i que no s'aconseguís donar el cop de gràcia a les malalties infeccioses fins al 1940 (20).

Ja Catalunya havia sofert aquesta mena d'assots en altres ocasions: si la verola i la febre groga ocasionaren greus estralls durant el segle XVIII, després seria el còlera, la malaltia infecciosa per excel·lència al llarg del segle XIX. S'introduí a Espanya a principis del segle XIXè, causà la primera mortaldat l'any 1833-34, tornà a incidir en els anys 1853, 1859 i 1865 i —amb molta més força— el 1885 (21). Enmig d'aquestes dues dades extremes es produïren la passa de verola del 1868 i la febre groga del 1870 (22), d'una virulència molt inferior.

Girona, ciutat amb escases condicions de salubritat i travessada per quatre rius, molt sovint constituïa un terreny adient per a brots epidèmics, localitzats preferentment als anys 1868 i 1885. Per tal d'estudiar-los hem resseguit les fitxes de defuncions del Registre Civil. Així hem pogut construir el quadre següent (23).

Si a Girona les malalties infeccioses produïen entorn de la quarta part de les morts anuals, la xifra del 1868 marca la punta més alta, que no serà superada ni tan sols per la de l'impacte del còlera de l'any 1885. Indiscutiblement, això obeeix tant a la crisi agrària i a la inestabilitat econòmica general com a la passa de verola. Per altra part, malgrat que del quadre núm. 6 sembla poder-se'n deduir una progressiva millora en la lluita contra la mort, hem de tenir en compte que la total anormalitat de l'any 1868 ens pot amagar la influència de les malalties infeccioses sobre la mortalitat i que l'augment de defuncions produïdes per un factor epidèmic com la tuberculosi demostra l'escàs impacte de la medicina.

La resta del quadre ens informa d'un procés ben conegut: la lleugera recuperació en les malalties de tipus nerviós i l'augment del nombre de morts per malalties que atacaven el sistema circulatori i —sobretot— digestiu.

Per a una correcta valoració d'aquestes xifres s'ha de tenir en compte que els contemporanis confonien moltes vegades la causa de mort amb l'origen de la malaltia. Sens dubte, el raquitisme, la gangrena, les febres, etc. no eren sinó el desenllaç final d'un llarg procés infecciós originat pel bacil de la tuberculosi. No obstant, advertim el creixent progrés de la medicina en l'enriquiment del vocabulari emprat per diagnosticar les malalties (24).

(20) Jordi NADAL, *La población española*, p. 164.

(21) L. COMENGE y FERRER, *La medicina en siglo XIX. Apuntes para la historia de la cultura médica en España*. Barcelona, 1914, p. 522.

(22) L. COMENGE y FERRER, *La medicina en Cataluña*. Impremta d'Henric i Cia, p. 157.

(23) Extraïem els apartats d'aquest quadre de T. McKEOWN i R.G. RECORD, «Reasons for the Decline of Mortality in England and Wales during the Nineteenth Century» a, *Population Studies. A journal of Demography*, XVI (1962), pp. 102. Citat per J. NADAL, op. cit. p. 162.

(24) Així, veiem d'un total de 902 morts de l'any 1868, només s'apunta les causes de mort a 778 (és a dir, un 86'25%), produïdes per 35 diferents malalties. En canvi durant l'any 1885, d'un total de

Per estudiar l'epidèmia del 1885 disposem de fonts bastant fiables (25) que ens permeten avaluar-la amb precisió. A la ciutat de Girona ens resulta una mortalitat del 0'24 % respecte del total de població i un 81'41 % de defuncions dels atacats pel còlera. Malgrat que globalment a Espanya hi hagué una forta sobremortalitat femenina de l'ordre de 131 dones per cada 100 homes (26), a Girona la morbiditat per sexes fou gairebé pariona i molt acusada en els individus majors de 40 anys, amb preferència jornalera.

LES FLUCTUACIONS DEL PREU DEL BLAT

Tot i que a Espanya «la liquidación del Antiguo Régimen se efectuó mediante una alianza entre la burguesía liberal y la aristocracia latifundista, con la propia monarquía como árbitro, sin que hubiese un proceso paralelo de revolución campesina» (27), produint-se així una reforma agrària de tipus liberal que perllongaria l'endarreriment del camp, des de mitjan segle XIX fins a l'any 1881 s'obtingué un balanç favorable en l'agricultura (28). Després,

670 coneixem les malalties que van originar el decés de 652 (97'31 %), alhora que es distingeixen diferents accepcions de les infermetats, atesa la part concreta del cos directament atacada. Com a estudis mèdics anteriors al 1868 cal citar els realitzats per Miquel AMETLLER i MARILL, **Prevenções al individuo, a la familia y al municipio en el caso de la invasión del cólera**, Girona, 1854, 18 pàgs., i «Memoria sobre la epidemia de escarlatina desarrollada en la ciudad de Gerona en 1834» a **Memorias de la Real Academia de Medicina de Barcelona**, 1829-1834. Com a treballs posteriors al 1885 podem fer esment dels de Joaquim CARRERAS i CARRERAS, **Consells pràctichs a les Mares en temps d'epidèmia diftèrica**, Vich, 1895, 12 pàgs., així com els realitzats sobre l'epidèmia colèrica del 1885: Rosend PI i PUIG, **El Cólera en la villa de la Escala. Breve reseña de la epidemia ocurrida en el verano de 1885**; Barcelona, 1886, 28 pàgs.; Casimir VALENTI, **El Cólera. Estudio con motivo de la epidemia de dicha enfermedad que sufrió la villa de Torroella de Montgrí en 1885**. Barcelona, 1886, 26 pàgs.

(25) A més de les dades que ens subministra el Registre Civil, cal esmentar la documentació aplegada al **Boletín de Estadística demográfico-sanitaria**, apèndix al volum VIè.

(26) Jordi NADAL, **La población española...**, pàg. 157.

(27) J. FONTANA, «Transformaciones agrarias y crecimiento económico en la España contemporánea», a **Cambio económico y actitudes políticas...**, p. 161.

(28) J. NADAL, «La economía española, 1829-1931» dins **El Banco de España. Una historia Económica**, Madrid, 1970, p. 381; R. GARRABOU, «Las transformaciones agrarias durante los siglos XIX y XX» a Jordi NADAL i Gabriel TORTELLA edits., **Agricultura, comercio colonial...**, p. 227.

la crisi de finals de segle posaria en relleu les tares que arrossegava (latifundisme, baix nivell de comercialització dels productes, etc...) (29).

A grans trets, aquesta seria l'evolució general dins la qual es distingeixen —també a Girona (Quadre n.º 7)— quatre cicles decennals, emmarcats pels anys 1856-57, 1867-68, 1878-79 i 1887-88, amb fluctuacions intradecennals importants a 1861-62, 1870-71, 1881-82 i 1887-88 (30).

QUADRE NUMERO 7

SERIE DE PROPORCIONES DELS PREUS DEL BLAT A GIRONA (1862-63 = 100)

Any	Percentatges	Any	Percentatges
Agrícola		Agrícola	
1856-57	125'23	1872-73	82'39
1857-58	87'08	1873-74	85'87
1858-59	88'17	1874-75	85'15
1859-60	98'60	1875-76	75'67
1860-61	98'37	1876-77	87'38
1861-62	112'31	1877-78	93'31
1862-63	100'—	1878-79	95'95
1863-64	94'97	1879-80	93'12
1864-65	95'73	1880-81	81'22
1865-66	89'98	1881-82	94'18
1866-67	99'28	1882-83	89'38
1867-68	125'68	1883-84	77'40
1868-69	94'48	1884-85	69'77
1869-70	82'81	1885-86	68'34
1870-71	99'58	1886-87	69'98
1871-72	95'54	1887-88	70'15
		1888-89	67'73

En el nostre cas, si bé no disposem encara de la documentació complementària suficient que ens permeti copsar amb seguretat la incidència d'aquestes periòdiques alces de preus, que segurament ens apareixen progressivament diluïdes per la tendència depressiva de la sèrie, sembla inqüestionable —sobretot— la magnitud de les crisis de subsistències dels anys 1856-57 i 1867-68. Crisis originades inicialment per les adversitats meteorològiques, amb el consegüent descens del volum de la producció, però també

(29) Josep FONTANA, «La gran crisi bladera del segle XIX» a **Serra d'Or**, 2.ª època, núm. 11, novembre 1960, pp. 21-22; id. **Transformaciones agrarias...** pp. 182-188; R. GARRABOU, «La crisi agrària espanyola de finals del segle XIX: una etapa del desenvolupament del capitalisme a **Recerques**, V, Barcelona, 1975, pp. 163-216; id. «Las transformaciones agrarias...», pp. 221-227.

(30) N. SANCHEZ ALBORNOZ, **Los precios agrícolas durante la segunda mitad del siglo XIX**, pp. 33 i 34; id. **Las crisis de subsistencias...**, pp. 8 i 9.

—sens dubte— potenciades per la deficient estructuració de l'agricultura i l'escassa integració del mercat nacional (31).

NAIXEMENTS I PREUS DEL BLAT A GIRONA 1850 - 1900

En efecte, malgrat la gradual reducció de la dispersió mensual dels preus respecte de la mitjana anual que reflecteixen els coeficients de variació (Quadre núm. 8) i el considerable nivell d'associació detectat per SANCHEZ ALBOR-

NOZ en els preus provincials (32), caldrà aprofundir en l'estudi de la lenta constitució del mercat nacional i —d'una manera especial— en el caràcter dels canvis operats a la penúltima dècada del segle XIX per discernir si la relació orgànica expressada per les xifres correspon a «la creciente difusión del modo de producción capitalista o si básicamente se puede atribuir a las importaciones de granos extranjeros y a su penetración en los mercados interiores, que actuen de elemento nivelador» (33). El segon cas, tal com explica GARRABOU, es veuria corroborat per les notícies que tenim sobre la pervivència d'amplis sectors precapitalistes en el camp espanyol.

(31) En aquest sentit, Louise A. TILLY, a «La révolte frumentaire, forme et conflit politique en France» a *Annales E.S.C.*, 27 (1972), pp. 37-43, ha assenyalat la necessitat de superar l'aplicació mecànica de qualsevol fórmula econòmica simplista, per buscar l'explicació de les revoltes en el context polític i en les transformacions del mercat a llarg termini. En el cas d'Espanya és indispensable —per exemple— tenir en compte tot el seguit de mesures proteccionistes que es decretaren des de l'any 1820, per entendre la correlació real de forces i els freqüents conflictes socials. Cfr. J. FONTANA, «Transformaciones agrarias...» pp. 185 i 186; N. SANCHEZ ALBORNOZ, «La legislación prohibicionista en materia de importación de granos, 1820-1868» a *Las crisis de subsistencias en España en el siglo XIX*, Rosario, 1963, pp. 13-15; R. GARRABOU «La crisis agrària espanyola...» p. 188.

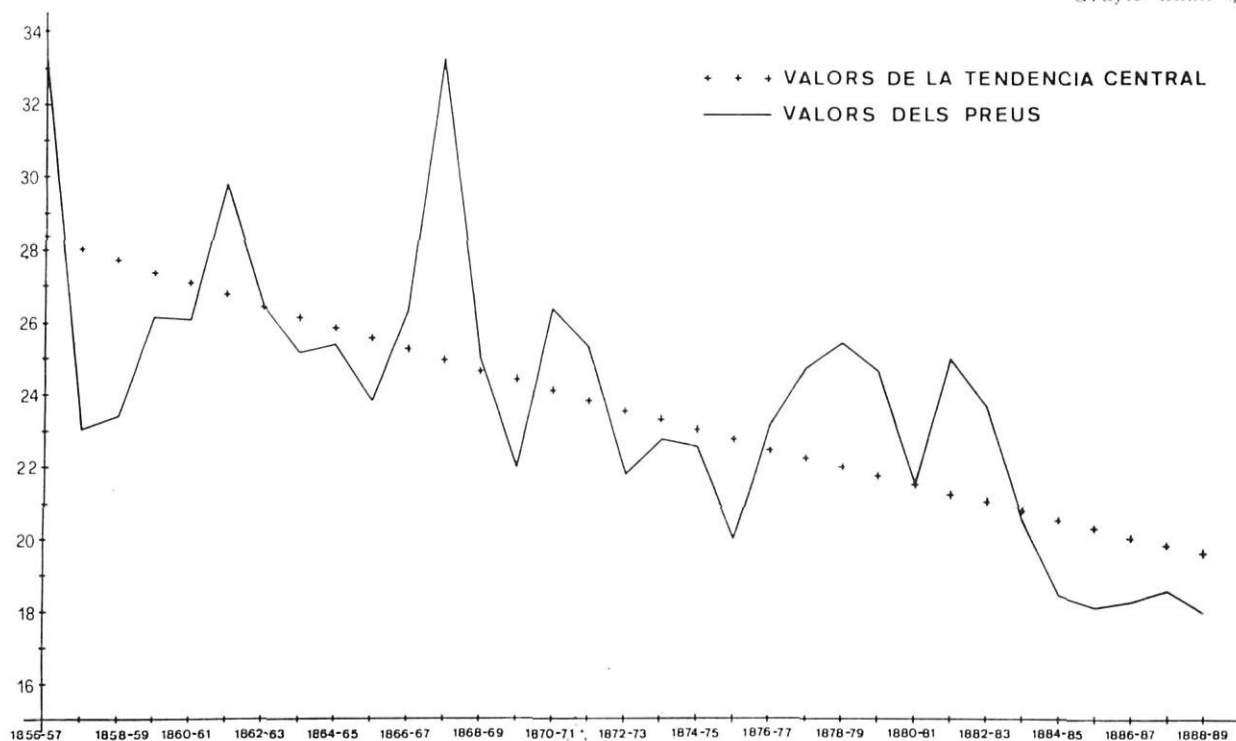
QUADRE NUMERO 8

	1856-57 1868-69	1869-70 1878-79	1879-80 1888-89
Mitjana dels coeficients de variació	0'0588	0'0532	0'0412
Preus mitjans	26'67	23'39	20'65

(32) La integració del mercado..., p. 176-179.

(33) R. GARRABOU, «Las transformaciones agraria...» pàgines 221-222. Cfr. també, J. FONTANA «Transformaciones agrarias...», p. 183.

Gràfic núm. 4

ANY AGRICOLA	PREUS (Y)	LOG. Y	X	X ²	x log. y	Log. dels valors de la tendència	Valors de la tendència
1856-57	33°15	1,5204	- 16	256	- 24,3264	1,4524	28°34
1857-58	23°05	1,3719	- 15	225	- 20,5785	1,4474	28°02
1858-59	23°34	1,3681	- 14	196	- 19,1534	1,4424	27°70
1859-60	26°10	1,4166	- 13	169	- 18,4158	1,4374	27°38
1860-61	26°04	1,4156	- 12	144	- 16,9872	1,4324	27°07
1861-62	29°73	1,4731	- 11	121	- 16,2041	1,4274	26°76
1862-63	26°47	1,4227	- 10	100	- 14,2270	1,4224	26°45
1863-64	25°14	1,3903	- 9	81	- 12,5127	1,4174	26°15
1864-65	25°34	1,4038	- 8	64	- 11,2304	1,4124	25°85
1865-66	23°82	1,3769	- 7	49	- 9,6383	1,4074	25°55
1866-67	26°28	1,4196	- 6	36	- 8,5176	1,4024	25°26
1867-68	33°27	1,5220	- 5	25	- 7,6100	1,3974	24°97
1868-69	25°01	1,3981	- 4	16	- 5,5924	1,3924	24°68
1869-70	21°92	1,3408	- 3	9	- 4,0224	1,3874	24°40
1870-71	26°36	1,4209	- 2	4	- 2,8418	1,3824	24°12
1871-72	25°29	1,4029	- 1	1	- 1,4029	1,3774	23°85
1872-73	21°81	1,3386	0	0	0	1,3724	23°57
1873-74	22°77	1,3573	1	1	1,3573	1,3674	23°30
1874-75	22°54	1,3529	2	4	2,7058	1,3624	23°04
1875-76	20°03	1,3016	3	9	3,9048	1,3574	22°77
1876-77	23°13	1,3641	4	16	5,4564	1,3524	22°51
1877-78	24°70	1,3926	5	25	6,9630	1,3474	22°25
1878-79	25°40	1,4048	6	36	8,4288	1,3424	22°-
1879-80	24°65	1,3918	7	49	9,7426	1,3374	21°75
1880-81	21°50	1,3324	8	64	10,6592	1,3324	21°50
1881-82	24°93	1,3967	9	81	12,5703	1,3274	21°25
1882-83	23°66	1,3740	10	100	13,7400	1,3224	21°01
1883-84	20°49	1,3115	11	121	14,4265	1,3174	20°77
1884-85	18°47	1,2664	12	144	15,1968	1,3124	20°53
1885-86	18°09	1,2574	13	169	16,3462	1,3074	20°30
1886-87	18°26	1,2615	14	196	17,6610	1,3024	20°06
1887-88	18°57	1,2688	15	225	19,0320	1,2974	19°83
1888-89	17°93	1,2535	16	256	20,0560	1,2924	19°60
		<u>45,2896</u>		<u>2.992</u>	<u>- 15,0142</u>		

Per concloure

Com és lògic, les conclusions d'aquest primer estudi són necessàriament molt limitades. Tot amb tot, sembla legítim inferir:

— la ràpida davallada de la natalitat gironina a la segona meitat del segle XIX, lligada a les seqüeles dels estralls dels

anys 1787-1812 (les «generacions buides»).

— la forta incidència de les crisis de subsistències a Girona —sobretot als anys 1856-57 i 1867-68—, sovint acompanyades de assots epidèmics.

En conseqüència, doncs, el creixement demogràfic fou lent i el balanç força reduït.

APENDIX.- PREUS DEL BLAT A LA CIUTAT DE GIRONA (EN PTES/HECTOLITRE)

ANY	GENER	FEBRER	MARÇ	ABRIL	MAIG	JUNY	JULIOL	AGOST	SETEMBRE	OCTUBRE	NOVEMBRE	DESEMBRE
1856	29*43	28*49	27*83	27*73	30*10	32*66	33*35	32*32	31*34	32*61	34*45	33*96
1857	34*47	35*88	34*16	31*66	32*56	31*09	28*24	24*37	24*07	23*31	22*98	22*71
1858	20*93	21*43	21*63	22*20	22*44	22*34	22*01	21*28	22*31	22*20	22*63	21*08
1859	22*88	23*71	23*75	24*07	27*41	26*81	24*93	24*15	23*82	26*32	27*21	25*19
1860	26*64	27*18	27*68	27*95	26*76	25*41	26*-	24*52	24*75	25*60	26*72	26*59
1861	26*17	26*43	26*74	26*17	26*35	26*49	28*88	30*06	31*02	30*32	30*-	29*83
1862	31*65	30*90	30*39	28*77	28*34	26*61	27*65	28*45	27*01	26*83	26*41	25*66
1863	25*53	25*08	24*72	25*80	27*32	27*29	26*03	25*98	25*29	25*11	24*36	24*62
1864	24*30	24*88	25*63	24*79	25*16	25*63	25*73	23*96	24*76	25*35	25*66	24*65
1865	25*08	25*60	25*34	26*27	26*12	25*60	24*90	25*48	24*51	24*41	23*83	23*52
1866	23*70	23*35	23*07	22*98	22*87	23*24	23*49	23*64	23*09	23*41	24*62	25*74
1867	26*04	28*14	28*59	29*02	30*15	29*43	29*09	30*08	28*42	30*55	32*35	34*81
1868	34*30	36*02	38*53	37*92	36*36	30*84	29*97	30*93	26*35	26*27	26*43	25*13
1869	24*54	23*78	22*71	22*55	21*36	20*13	21*08	21*25	21*43	21*57	22*46	23*32
1870	22*55	22*81	22*02	22*05	21*51	21*08	24*10	24*10	23*16	23*23	23*85	26*13
1871	27*65	27*65	28*51	28*69	29*72	29*63	29*45	25*89	26*18	26*06	24*52	24*49
1872	24*37	24*84	24*37	24*81	24*46	24*06	21*88	21*40	21*71	22*73	23*07	21*56
1873	21*46	20*78	21*37	22*81	22*12	20*90	20*94	20*42	21*56	22*31	23*37	23*75
1874	24*37	-	-	-	-	25*46	-	-	22*62	22*50	25*74	-
1875	19*50	-	23*50	22*92	22*35	21*25	-	19*50	19*81	18*45	19*66	21*27
1876	19*60	18*56	20*-	20*10	21*43	22*-	20*55	21*68	22*75	22*91	23*62	23*40
1877	22*93	23*75	23*25	23*43	25*62	23*75	23*43	22*81	22*75	24*62	25*-	24*70
1878	23*93	24*75	24*87	26*43	26*62	26*55	25*12	25*25	24*93	26*50	26*15	25*51
1879	25*31	25*18	25*31	25*37	24*85	-	22* ⁵⁰	22*56	23* ²⁵	25* ¹²	25* ¹²	24* ⁷⁵
1880	-	26* ¹²	25* ¹²	26* ³⁷	26* ¹²	-	22* ⁵⁰	21* ⁵⁰	22*12	21*30	21*56	21*43
1881	21*62	21*50	20*43	20*30	22*06	22*18	21*81	21*93	24*87	24*60	24*50	24*25
1882	25*-	25*12	26*37	27*05	27*12	26*56	26*25	26*-	26*15	25*25	24*50	22*12
1883	22*56	23*12	23*20	22*16	21*62	21*10	20*50	21*-	21*50	20*37	21*12	21*15
1884	21*87	20*08	20*33	19*-	19*40	19*66	18*75	18*75	18*43	18*43	18*37	18*43
1885	18*10	19*25	18*25	18*06	18*55	18*37	18*12	18*25	17*12	16*95	19*12	18*56
1886	18*15	18*56	18*31	17*87	17*85	18*25	18*-	17*93	17*50	17*45	17*31	16*68
1887	18*25	18*-	19*37	19*15	20*-	19*50	19*05	19*25	18*93	18*55	18*43	18*37
1888	18*25	18*56	18*70	18*43	18*37	18*05	17*37	19*-	18*75	18*25	18*37	18*-
1889	18*-	18*-	17*70	17*37	17*25	17*20	17*50	17*15	16*87	16*50	16*50	16*50

* 1 mercat

** 2 mercats